Learner's Dictionary of Current English. – London: Oxford University Press, 1974. (в тексте – OALD) **5.** Oxford Dictionary of Current English. – London: Oxford University Press, 2005. (в тексте – OED)

Ірина Черненко

Термінологічні запозичення у сфері туризму як результат міжмовного контактування

У статті розглянуто термінологічні запозичення у сфері туризму в контексті міжмовних і міжгалузевих контактів. Визначено основні чинники, що впливають на запозичення термінологічних одиниць у цій галузі, виділено структурні особливості запозичених одиниць.

In the given article the terminological borrowings in the sphere of tourism in the context of interlingual and inter-branch contacts are considered. The principal facts affecting the process of terminological borrowings in the sphere of tourism have been defined; their structural features have been singled out.

Важливого значення у процесі розвитку мови та динаміки мовних норм набувають, як переконують дослідження останніх років, іншомовні впливи.

З давніх-давен торгівельні, економічні, політичні та культурні зв'язки між народами сприяли проникненню в різні мови іншомовних слів, що здебільшого позначали нові для мови-реципієнта реалії. Саме тому більшість дослідників вважали, що мовні контакти реалізуються лише як запозичення однією мовою з іншої певної кількості нових слів. Але, як слушно зауважує О.Боровська, форми взаємодії мов набагато різноманітніші, охоплюють різні мовні рівні й пов'язані із соціальними аспектами.

Основними соціолінгвістичними характеристиками сучасного мовного контактування, що мають вирішальне значення для спеціальної комунікації, є причини контактів, їхні типи й соціальний престиж мов, що контактують [2, с. 83]. Неможливість ізольованого існування нації від зовнішнього світу є вагомою позалінгвальною причиною виникнення запозичених одиниць. Тому проблема питомого й запозиченого в українському термінознавстві залишається актуальною.

Дослідженню проблеми засвоєння іншомовних лексем, використання їх у різних терміносистемах присвячено значну кількість наукових праць як загальнотеоретичного, так і прикладного характеру (В. Акуленко, В. Аристова, Ю. Белей, О. Боровська, О.Гурко, І. Кочан, Л. Крисін, Л. Мацько, О. Муромцева, Г. Онуфрієнко та ін.).

Метою статті є спроба з'ясування причин термінологічних запозичень у сфері туризму та їх аналіз на структурно-словотвірному рівні.

Розглядаючи запозичення як один зі способів поповнення термінології з галузі туризму, насамперед, необхідно з'ясувати, що ж слід розуміти під «запозиченням», і які терміни можна вважати запозиченими. У мовознавчій літературі маємо різні найменування іншомовних слів, що входять до лексичного складу певної мови: іншомовні вкраплення, запозичення, іноземні слова, варваризми, інтернаціоналізми, міжнародні лексеми тощо. Найуживанішим серед них є термін «запозичення – звернення до лексичного фонду інших мов для вираження нових понять, подальшої диференціації вже наявних і позначення невідомих раніше предметів» [1, с.68]. Як правило, цим терміном позначають і акт, у результаті якого одна мова засвоює елемент іншої мови, і сам запозичений елемент.

Термінологічні запозичення – це результат багатосторонніх контактів у різних галузях спеціальної діяльності людини. Сучасна термінологія є тим мовним прошарком, що найяскравіше відбиває особливості взаємодії різних мовних систем і різних мовних рівнів. Саме тому особливу увагу при аналізі запозичуваних елементів слід приділити проблемі структурних мовних рівнів, на яких відбуваються запозичення. Так, на думку В.Аристової, запозичення фонем і морфем не слід прирівнювати до запозичень слів, оскільки «одиниці або елементи різних мовних рівнів поводять себе при запозиченні неоднаково». Тому науковець пропонує розрізняти «первинні елементи, що здатні самостійно переходити з однієї мови до іншої, несуть основну мовленнєву інформацію й наділені відносною самостійністю (лексичні, семантичні, синтаксичні та стилістичні елементи) та вторинні елементи, які не здатні до самостійного переходу до іншої мови (фонетичні, фонологічні та морфологічні)» [1, с.69].

Відомий мовознавець Л.П. Крисін вважає, що елементи, які переходять з однієї мови в іншу, можуть бути одиницями різних рівнів структури мови – фонології, морфології, синтаксису, лексики. При цьому запозичення слів – найтиповіший випадок запозичення; запозичення фонем – найбільш рідкісний, що залежить від ступеня контакту двох мов; запозичення морфем відбувається переважно у складі слова; виділення морфем здійснюється на основі словесного ряду, до складу якого входять слова із загальним лексичним значенням, для яких характерна повторюваність якого-небудь структурного елементу (напр., *бізнесмен, бармен, спортсмен);* синтаксичне або структурно-синтаксичне запозичення відбувається тоді, коли конструювання фраз у мові зазнає впливу іншомовних синтаксичних конструкцій; семантичне запозичення –

це поява у слові значення «під натиском» іншомовного зразка [6, с.18- 19].

Подібної ж думки щодо запозичуваних елементів (фонем, морфем, слів, синтаксичних та семантичних елементів) дотримується С.В. Семчинський. Учений вважає, що термін «запозичення» стосується не лише лексичних елементів, оскільки запозичуватися можуть і фонеми, і засоби словотвору, і моделі словотворення, і окремі морфеми, і схеми словосполучень, і фразеологізми, і схеми речень, і граматичні категорії, і навіть флексії [11]. Проте частотність запозичування тих чи інших елементів або моделей не є однаковою.

Термінологічні запозичення у різних нукових галузях зумовлені позалінгвальними й лінгвальними чинниками. До першої групи належать насамперед контакти між народами, спричинені як близькістю географічного положення, так і потребами спільного розв'язання певних політичних та економічних проблем, культурним і науковим обміном.У цьому контексті розрізняють безпосередні контакти, що здійснюються різними мовами двох або більше народів, і контакти опосередковані, що реалізуються за допомогою іншої мови. Наявність тісних і безпосередніх контактів з якимось народом не завжди зумовлює процес інтенсивних запозичень саме з мови цього народу. Часто контакти віддалені, опосередковані можуть спричинити активні «припливи» запозичень з мов тих народів, із якими мова-реципієнт безпосередньо не пов'язана [8, с. 100].

Останніми роками лексика багатьох високорозвинених мов активно поповнюється за рахунок термінів, про що свідчать словники неологізмів цих мов, де терміни складають від 50% до 80% [9, с. 118]. Проте за кількістю запозиченої термінології, її історичними та етимологічними джерелами ці мови різняться між собою: одні можуть вважатися «термінологічними донорами», інші, традиційно, мовами-реципієнтами.

Мовами-донорами для термінів туризму є, насамперед, такі європейські мови, як англійська, французька, німецька, голландська. Саме з цих мов поповнювався й поповнюється термінофонд української термінології з галузі туризму. Такі одиниці є як загальнотуристськими термінами й поняттями, так і такими, що обслуговують окремі види туризму. Наприклад: *ботель, ваучер, караванінг, кемпінг, мотель, пекідж-тур, тревел-чек, флотель* (англ.); *тур, туризм, турист, вояж, інклюзив-тур, турне* (фр.); *айсбаль, айсфіфі, альпеншток, бремсберг, рюкзак, бергшрунд, контрфорс, комин, лавина, рандклюфт, ригель, фірн, цирк* (нім.); *лаг, лоція, оверкіль, оверштаг, шлюпка, штурман (походу), ялик)* (голл.) тощо.

У термінотворенні активно використовуються базові для багатьох мовних систем грецькі та латинські терміноелементи, що можуть комбінуватися між собою або з елементами різних європейських мов, як це спостерігаємо в терміносистемі туризму: *бальнеологія(лат. + гр.), рекреалогія (лат. + гр.); дендрарій (гр. +лат.); картографія (лат. + гр.), картодіаграма (лат. + гр.), картограма (лат. + гр.); геокваліметрія(гр. + лат. + гр.); авіатариф (лат.+ фр.), автостоп (гр. + англ.), автокараван (гр.+ англ.), велотуризм (лат.+ фр.), мотоготель (гр.+ фр.), курортологія (нім.+ гр.), аквапарк (лат. + англ.) та ін. Спелеотуризм (гр.spelaion – печера + фр. tourisme – туризм) – «подорожування з метою вивчення печер»* [10, с. 156]; *автостоп(гр. avto - автомобільний + англ. stop – зупинення) – «різновид самовпорядкованого туризму з використанням у ролі засобів пересування попутних автомобілів безкоштовно або за невелику плату»* [10, с.9] тощо.

Внутрішньомовними причинами, що зумовлюють залучення запозичених одиниць до терміносистеми галузі туризму, можна вважати такі:

1) відсутність в українській мові еквівалентного слова для нового предмета чи поняття (ця причина є основною у процесі запозичення): *автостоп, ваучер, траверс, трекінг, турсайт* тощо; **2)** тенденція до використання одного запозиченого слова замість описового з вороту: *табір для автотуристів – кемпінг; готель на воді – флотель, подорож за обраним маршрутом – тур; спеціальна територія для туристських змагань – туродром* тощо; 3) прагнення до точності, конкретизації реалій туризму, що нерідко призводить до появи різних видів синонімів: *привабливість – атрактивність; путівка – тур; привал – бівак; льодовик – глетчер; хижа – бунгало; наплечник – рюкзак; спорядження туриста — екіпіровка туриста, відпочивальник – рекреант, скі-тур – лижний тур* тощо; 4) потреба в деталізації відповідного значення при необхідності мати слово з більш вузькою семантикою, наприклад: *подорож – тур- турне*. ***Подорож*** (у широкому значенні) – *«поїздка або пересування пішки по місцях, віддалених від постійного місця проживання»* [10, с.123]; ***тур*** – *«туристська подорож за обраним маршрутом і визначеними метою, терміном, комплексом послуг»* [10, с.171]; ***турне*** (у вужчому значенні*) – «подорож за круговим маршрутом»* [10, с.190] тощо.

Вживанню іншомовних запозичень у ролі термінів туризму сприяє як їх міжнародний характер і універсальність, так і те, що цим одиницям «не притаманні лінгвальні й екстралінгвальні асоціації, що заважають виконувати функції терміна загальновживаним словам» [7, с.15]. Запозичені терміни, як правило, входять у національну термінологію «як готові мовні одиниці разом з поняттями й реаліями, назвами яких вони є» [5, с.29] і стають складниками всіх процесів, що відбуваються у мові-реципієнті.

Нові іншомовні терміни запозичуються термінологією туризму або разом з поняттями суміжних з туризмом наук: *геотурсистема, геогігієна (географія), бальнеологія, курортологія*

(медицина), кліринг, калькуляція, ваучер (економіка) тощо, або ж безпосередньо з інших мов, у яких ці лексеми є термінами туризму: *бремсберг, айсбаль, альпеншток (нім.), туризм, турист, тур, вояж (фр.), кемпінг, караванінг, скі-тур, трекінг (анг.)* тощо. При цьому ступінь інтенсивності, характерний для процесу поповнення термінології туризму іншомовними запозиченнями, залежить від періодів становлення й розвитку самої галузі.

Так, зокрема на початковому етапі (кінець XIX – початок XX ст.) іншомовні запозичення сприймалися як екзотизми і передавали поняття чужої, "неукраїнської" дійсності: *вояж, гід, акліматизація, бівак, екскурсія, турне, туринг, турингіст, туринг-клуб, циклiст, циклізм* тощо. У 20-х – першій половині 30-х років XX ст. перевага надавалася власномовним туристським одиницям: *високогірний захисток (притулок), мандрівка, мандрівництво, мандрівний табір, наколесники (туристи-велосипедисти), наплічник, подорож, похід, прогульки (екскурсії), схоронище (туристське), таборування, шатро (намет)* та ін. З середини 30-х і до початку 90-х років XX століття іншомовні терміноодиниці потрапляли до української термінології туризму здебільшого через посередництво російської мови, до якої ці одиниці «надходили шляхом часткового запозичення, основним способом якого було калькування: туристські лижі (за німецькою моделлю die Tourenschi), ходовий день (за англійською моделлю motion-day), дорожній чек (за англійською моделлю trevel-check), льодовий молоток (льодоруб) (за німецькою моделлю der Eispickel + die Beilpicke)» та ін.

На сучасному етапі термінологія туризму активно поповнюється за рахунок запозичень, що мають здебільшого лінгвістичний статус інтернаціоналізмів. Достатньо високий відсоток (близько 40%) англійських термінів у субсистемі запозиченої лексики туризму зумовлений позамовними чинниками, зокрема тим, що зародження туризму у його сучасному розумінні пов'язане саме з Англією, де було організовано першу туристську поїздку, перші туристські організації та вийшов у світ перший довідник, що містив відомості про 8 тисяч світових готелів [12, с. 23]. Саме тому англійські терміни туризму поширилися в багатьох мовах, зокрема й в українській, разом із детермінованими поняттями.

Як відомо, запозичені терміни відрізняються рядом зовнішніх ознак від власне українських. Під фонетичними ознаками розуміємо риси звукового складу слів, які не властиві українській мові: початкове **а**-: *автостоп, агенція, агротуризм, айсбаль, акватель, альпеншток, анорак*; початкове **е**-: *екскурсант, екскурсія, експозиція, емблема*; початкове **ф**: *флотель, фірн, філокартія та ін.;* поєднання двох і більше голосних у межах однієї морфеми: *акліматизація, бівуак, адаптація* та ін.; кінцеві **-інг** (**-инг**): *каньйонінг, караванінг, орієнтиринг, трекінг, туринг, яхтинг тощо (два останні терміни – застарілі).*

Словотвірні ознаки запозичених слів передбачають наявність певних суфіксів (**-ант, -ор**, **-ер, -ист (-іст), -изм (-ізм):** *екскурсант, рекреант, траверсант, вояжер, кемпер, автостопер, турист, альпініст, туризм тощо.* Як зауважує О.Гурко, покликаючись на інших дослідників, при запозиченні морфологічна структура слова, як правило, не усвідомлюється носіями мови-реципієнта. Виділення того чи іншого словотвірного елемента відбувається згодом, коли створюється хоча б невелика група одноструктурних слів, що прийшли в українську мову разом із спорідненими словами [4, с. 654]. Лише у тому випадку, коли у мові, що запозичує, за допомогою виділеного словотвірного елемента створено хоча б одне слово, можна говорити про перфікси, суфікси та інші елементи стосовно конкретної мови [3, с. 110-111].

Так, у системі термінів з галузі туризму наявні групи однотипних слів, у яких вичленовується один з подібних елементів, що свідчить про запозичення певних словотвірних формантів (афікси або основи): ***-ант*** *(екскурсант, мігрант, рекреант, траверсант);* ***-тель*** *(акватель, ботель, готель, євротель, лотель, ротель тощо);* ***-ес(а)*** *(гідеса, стюардеса, хостеса);* ***-іад(а)*** *(альпініада, Ельбрусіада, тріада);* ***-аці(я)*** *(акліматизація, аквізиція, калькуляція, рекреація).*

До словотвірних ознак також належать утворення складних слів без з'єднувального голосного: *блок-чартер, інклюзив-тур, інсентив-туризм, кантрі-туризм, карт-бланш, пекідж-тур, скі-тур, тревел-чек тощо.*

Ішомовні слова, входячи до терміносистеми, зазнають відповідної фонетичної, морфологічної та семантичної адаптації. Окремі з них виявляють високу словотвірну активність, формують широкі термінотвірні гнізда: ***екскурсія*** — *екскурсійний, екскурсант, екскурсантка, екскурсантський, екскурсовод, екскурсознавство, екскурсбюро, екскурспункт;* ***тур*** — *туризм, турист, туристка, туристика, туристський, туристичний, туризмологія, туризмознавство, туризмознавець, туризмознавчий, турбаза, турбюро тощо.* Проте, як слушно зауважує О. Боровська, основним критерієм виділення запозичення у сфері термінології має бути не його зовнішня форма, а особливості функціонування як засобу забезпечення ефективної фахової комунікації [2, с. 85].

Отже, як переконуємося, запозичення є продуктивним шляхом збагачення терміносистеми галузі туризму. Таке запозичення є результатом міжмовних контактів, зумовлених міжгалузевою взаємлдією та міжнарожними зв'язками. Але варто пам'ятати, що використання іншомовних термінів для забезпечення фахових комунікативних потреб має бути регламентованим, оскільки надмірна кількість запозичень часто призводить до перевантаження чужомовними лексемами га-

лузевих терміноситем та ускладнення сприймання інформації [2].

1. *Аристова В.М.* Англо-русские языковые контакты/ В.М.Аристова. – Л.:Изд-во ЛГУ, 1978. – 151 с. **2.** *Боровська О.* Запозичення спортивних термінів як результат міжмовних контактів /Ольга Боровська // Проблеми української термінології: зб. наук. Праць учасників 9-ої Міжнародної науклової конференції «Проблеми української термінології *СловоСвіт 2006*» – Львів: Національний університет «Львівська політехніка», 2006. – С. 83 – 86. **3.** *Гринев В.С.* Терминологические заимствования (краткий обзор современного состояния вопроса)/ В.С. Гринев // Вопросы заимствования и упорядочения иноязычных терминов и термиэлементов. – М.:Наука,1982. – С.110-111. **4**. *Гурко О.* Явище запозичення у термінології графічного дизайну / Олена Гурко //Вісник Прикарпатського національного університету ім. В.Стефаника. Філологія. – Випуск XV – XVIII. – Івано-Франківськ:Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ, 2007. – С.653-654. **5**. *Даниленко В.П.* Русская терминология: Опыт лингвистического описания /В.П.Даниленко. – М.: Наука, 1977. – 246 с. **6**. Крысин Л.П. Иноязычные слова в современном русском языке /Л.П.Крысин. – М.: Наука, 1968. – 208 с. **7**. Лотте Д.С. Вопросы заимствования и упорядочения иноязычных терминов и терминоелементов / Д.С. Лотте. – М.: Наука, 1982. – 146 с. **8**. *Муромцева О.Г.* Розвиток лексики української літературної мови в 2 пол. 19 – на поч.20 ст./О.Г.Муромцева. – Харків:Вища школа, 1985. **9**. *Письмиченко А.М.* Сучасна будівельна термінологія в українській та російській мовах /А.А. Письмиченко // Мовознавство. – 1991. – №6. – С.46-51. **10**. *Сажнєва Н.М.* Рекреаційна географія та туризм (словник-довідник сучасних термінологічних понять): Навчальний посібник / Н.М. Сажнєва, І.А. Арсененко. – Мелітополь: Люкс, 2007. – 254 с. **11**.*Семчинський С.В.* Загальне мовознавство / С.В. Семчинський. – К.: Головне видавництво видавничого об'єднання «Вища школа», 1988. – 328 с. **12**. *Федорченко В.* Історія туризму в Україні: Навч.посіб./ Передмова В.А. Смолія / В.К. Федорченко, Т.А. Дьорова. – К.: Вища школа, 2002. – 195с.

Джамиля Шахбанова

Звукосоответствия между бутринским говором даргинского языка и литературным языком

У статті йдеться про звукові відповідності між бутуринським говором даргинської мови та літературною мовою. Схарактеризовано мпецифічні особливості, притаманні саме цьоьу говору, поширеному в селищі Бутрі Республіки Дагестан.

In the article the guestion is about sound correspondences between Butrin dialect of the Dargin language and the literary language. Specific peculiarities, typical of this dialect, prevailing in the town of Butry of the Republic of Dagestan, have been characterized.

В ряде даргиноведческих работ указывается на наличие в системе диалетных единиц даргинского языка бутринского говора, представленного в селении Бутри Акушинскогого района Республики Дагестан. Данный говор характеризуется реально присущими ему специфическими особенностями.

Сопоставительный анализ материала бутринского говора даргинском выявил целый ряд интересных и разнообразных регулярных звукосоответствий. Во многих случаях подобные звукосоответствия вызваны различными фонетическими процессами, имевшими место в истории развития диалектной системы даргинского языка. Отмечаемые звукосоответствия являются результатом того, что в определенных фонетических условиях отдельные исходные звуки в одних диалектах оставались без изменения, а в других подвергались различными фонетическими изменениями. Это касается и бутринского говора, где одни исходные звуки остаются без изменения, а другие - подвергаются тем или иным историческим или синхронным изменениям в потоке речи. Здесь мы остановимся на описания таких звукосоотвествий, обнаруженных нами между бутринским говором и литературным языком. Среди них важное место занимают соответствия в бутринском говоре звуков заднего места образования звукам относительно переднего образования литературного языка. Например, ср.:

бутр. гов. ***к - ч***	*лит. яз.*
к*ина*	***ч****ина «куда»*
к*ебла*	***ч****ебла «долг»*
к*ебагий*	***ч****ебаэс «увидеть»*
*цали****к****е*	*цали****ч****и «на одного*
*уталик****е***	*уталич****и*** *«на стул»*
*бец1ли****к****ела*	*бец1ли****ч****ила «о волке»* и т д.
бутр. гов ***хь/хьхъ - ш***	лит. яз.
*ва****хь****ий*	*вашес «ходить»*
хь*вал*	***ш****ел «****пять****»*
*абдалди****хь***	*абдалде****ш*** *«глупость»*
*бархьде****хь***	*бархьде****ш*** *«правда»*
*ну****хьхь****а*	*ну****ш****а «мы»*
*гибх****ьи****й*	*веб****ш****ес «убежать»* и т.д.
бутр. гов ***хъ/кькь-х***	лит. яз.
хъ*ихь*	***хи****в «орех»*
*бу****къкъ****ий*	*бу****хе****с «отнести»*
къкъ*ий*	***хе****с «принести»*

К данным звукоответствиям, в которых звуку заднего места образования говора в литературном